

**MIGRUOJANTIS
VILNIUS:
1915–1994 metai**

Vitalija Stravinskienė

MIGRUOJANTIS VILNIUS: 1915–1994 metai

Lietuvos istorijos institutas
Vilnius, 2023

Parengimą ir leidybą finansavo
Vilniaus miesto savivaldybė
Sutartis: A291-1728/22

Recenzentai:

dr. Edmundas Gimžauskas
dr. Valdas Selenis

Bibliografinė informacija pateikiama Lietuvos integralios
bibliotekų informacinės sistemos (LIBIS) portale ibiblioteka.lt

ISBN 978-609-8314-27-4

© Vitalija Stravinskienė, 2023
© Lietuvos istorijos institutas, 2023

Turinys

- Įvadas | 9
- I. Pirmasis pasaulinis karas ir Vilniaus gyventojai. Didysis miesto ištuštėjimas: 1915–1917 m. | 13
- II. Tarp Lietuvos ir Lenkijos: vilniečių lūkesčiai ir realybė 1918–1920 m. | 25
- III. Migraciniai procesai 1918–1939 m. | 33
- Repatriacinė akcija | 34
- Lietuvos vykdoma repatriacija | 36
- Lenkijos repatriacinė akcija ir Vilnius | 39
- Kiti migraciniai procesai | 47
- Ne tik gražioji imigracijos pusė: Vilniaus marginalai | 60
- Bandymai suskaičiuoti vilniečius 1915–1942 m.: įvykę ir neįvykę gyventojų surašymai ir registracijos | 71
- 1915–1919 m. pastangos surašyti Vilniaus gyventojus | 71
- Vilniaus gyventojų surašymų planai ir jų įgyvendinimas (1923, 1931, 1942 m.) | 75
- „Popierinės“ vilniečių registracijos | 80
- IV. Vilnius Antrojo pasaulinio karo metais | 85
- Sovietinės valdžios 39 dienų valdymas (1939 m. rugsėjis–spalis) | 86
- Lietuvos Respublikos sudėtyje | 88
- Lenkijos karo pabėgėliai – laikinieji Vilniaus gyventojai | 88
- Vilniaus integravimo į Lietuvos sudėtį statistinė išraiška | 90
- Nuo birželio iki birželio: sovietinės valdžios politika Vilniaus gyventojų atžvilgiu | 94
- Vokiečių okupacija ir miesto bendruomenės | 98
- V. Ką Vilniaus gyvenime reiškė 1944 m. rugsėjo 22 d. sutartis? | 107
- Vilniečių lenkų nuotaikos dėl evakuacijos | 111
- Registracijos ir perkėlimo į Lenkiją akcijos rezultatai | 113

- VI. Naujieji vilniečiai: migracija į miestą sovietmečiu | 119
- Kiek buvo imigracinių ir emigracinių bangų ir bangelių? | 120
- Keliai į Vilnių | 127
- Vilniaus apgyvendinimo ir aprūpinimo darbo jėga akcija 1945–1946 m. | 127
- Paskyrimų į darbą ir studijų sistema | 130
- Sovietinė demobilizacija ir Vilnius | 135
- Laikinieji sostinės gyventojai: karo dalyviai, nusikaltėliai, valkatos, belaisviai ir „verslininkai“ | 140
- Migracijų atspindžiai gyventojų surašymuose ir registracijose: 1944–1989 m. | 144
- VII. Nuo daugiataučio iki... dar labiau daugiataučio miesto | 151
- VIII. Emigracinė banga iš Vilniaus: 1990–1994 m. | 157
- Pabaiga | 160
- Šaltiniai ir literatūra | 162
- Santrumpų sąrašas | 172
- Asmenvardžių rodyklė | 173
- Migration in Vilnius: 1915–1994. Summary | 176

Įvadas

Todėl prašome, kad jūs miestuose, dvaruose ir kaimuose, kur kam nors iš jūsų pasitaisyty pamokslauti, tai žmonėms praneštute. Taip pat jei atsirastų riterių ir ginklanešių, duotume jiems pajamų ir dirbamos žemės, kiek panorėtų. Pirkliams, kalviams, račiams, arbaletininkams, kurpiams, įvairių amatų meistrams su žmonomis ir vaikais bei gyvuliais leidžiame laisvai į mūsų žemę atvykti ir išvykti iš jos be jokio mokesčio ar mūito ir pašalinus bet kokius trukdymus¹, – taip Lietuvos didysis kunigaikštis Gediminas 1323 m. laiške kreipėsi į Europos miestų pirklus, amatininkus, dvasininkus, riterius ir kitus žmones, kviesdamas juos atvykti ir įsikurti karališkajame mieste Vilniuje ir Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje. Tokiu būdu laiškas, kuriame pirmą kartą raštu paminėtas Vilnius, pabrėžė ir žmonių judėjimo (migracijos) svarbą. Taigi migraciją ir Vilniaus miestą sieja jau mažiausiai 700 metų istorija.

Per visą šią istoriją Vilniaus gyvenime migracijos procesai atliko ypatingą vaidmenį. Būtent jie miestui lėmė nelaimes ir atgimimus, keitė miesto bendruomenių skaičių, dydį, formavo jų tapatybes ir kt. Kiekviename amžiuje migracijos reikšmė ir svarba vis augo. Bene didžiausią įtaką miesto bendruomenei ji padarė XX amžiuje. Štai tuomet į migracijų sūkurį buvo įtraukti dešimtys tūkstančių šalies gyventojų. Jo centre atsidūrė vilniečiai, dėl kurių ne kartą kryžiaivos kelių valstybių interesai. Jie lėmė, kad vilniečių tapatybė buvo deformuota ir perkurta. Drastiškiausi pokyčiai klostėsi Antrojo pasaulinio karo ir pirmaisiais pokario metais, kai miestas neteko beveik visų *buvusių* gyventojų. Vis dėlto įvyko paradoksas – miestui ir jo sociumui augti padėjo... migracija.

XX a. Vilnius išgyveno keletą didelių transformacijų: iki Pirmojo pasaulinio karo pabaigos jis buvo Rusijos imperijos gubernijos lygio miestas, vėliau tapo Lenkijos pakraščio vaivadijos miestu (su gero kai didesnėmis ambicijomis būti vertinamas kaip šalies kultūros sostinė), o Antrojo pasaulinio karo pradžioje atgavo faktinės Lietuvos Respublikos sostinės statusą. Tačiau 1940 m. Lietuva buvo okupuota ir miestas kartu su visa respublika buvo integruotas į Sovietų Sąjungos sudėtį. Jis paskelbtas sovietinės Lietuvos sostine. Šis statusas pakito tik 1990 m., kai atkūrus Lietuvos

¹ *Chartularium Lithuaniae res gestas magni ducis Gedeminne illustrans: Gedimino laišakai*, Vilnius, 2003, p. 59.

nepriklausomybę Vilnius tapo svarbiausiu šalies miestu – Respublikos sostine. Tačiau jis visuomet išsaugojo žmonių traukos vietos reikšmę. Jis atliko administracinio, religinio, kultūrinio, ūkinio centro funkcijas. Kai kurioms vilniečių grupėms, pavyzdžiui, žydams Vilnius turėjo ypatingą reikšmę. Jiems miestas – Šiaurės Jeruzalė. Ypatingą arba išskirtinę reikšmę jis turėjo ir lietuviams, ir lenkams, ir baltarusiams. Pirmiesiems jų Vilnius buvo „senoji ir amžinoji“ sostinė, antriesiems – vienas iš svarbių lenkų kultūros lopščių, o tretiesiems – besiformavusio nacionalinio baltarusių judėjimo ir baltarusių elito telkimosi centras. Kaip teigė tuometinis Lenkijos valstybės lyderis, buvęs vilnietis Józefas Piłsudskis, „Vilniaus norėjo visi“². Prie šių žodžių reikėtų pridurti, kad vilniečiais būti taip pat netrūko norinčiųjų. Tačiau ne visų norai virto realybe.

Rengiant šį darbą naudotasi archyvinių ir rankraštinųjų dokumentų fondais, publikuotųjų šaltinių rinkiniais ir istoriografiniais darbais. Atrodytų, apie Vilniaus gyventojų migracijas daug prirašyta ir viskas žinoma. Tačiau pradėjus gilintis į įvairių istorinių įvykių ar reiškinčių migracinį poveikį Vilniaus miestui ir miestiečiams pasirodė, kad kai kurie klausimai nebuvo tirti ir plačiau nagrinėti. Tad atsakymų keliauta ieškoti į archyvus. Svarbiausias jų – Lietuvos centrinis valstybės archyvas (LCVA), kuriame sukaupti XX a. įvairių politinių valdžių institucijų ir visuomenės organizacijų dokumentai. Jie padėjo aiškintis buvusių vilniečių reemigracijos po Pirmojo pasaulinio karo, prievartinių migracinių procesų 1941–1944 m. ir kt. problematiką. Šio archyvo medžiagą papildė Lietuvos ypatingojo (LYA), Vilniaus regioninio valstybės (VRVA) ir kitų archyvų bei rankraštytųjų fondai. Reikšmingi LYA dokumentai, atspindintys sovietmečio migracinių procesų dinamiką ir kontrolę. Teko pasižvalgyti ir Lenkijos bei lenkų išėivijos archyvuose, ieškant atsakymų apie vilniečių gyvenimą politinių pervartų metais (1918–1920).

Leidiniui parengti vertingi buvo ir kiti šaltiniai – to meto vilniečių dienoraščiai, atsiminimai. Jie labai padėjo atskleisti įvairiu metu vykusį vilniečių judėjimą pirmyn ir atgal arba tik pirmyn, paaiškino tokių sprendimų motyvaciją ir kt.

Aptariant vieną ar kitą migracinį srautą į Vilnių ar iš jo bei nagrinėjant jų padarinius miestui ir miestiečiams remtasi įvairių šalių tyrinėtojų darbais. Šie darbai vardinami nuorodose.

Studijos chronologinės ribos yra labiau sąlyginės, jos žymi intensyvių migracinių procesų Vilniuje pradžią ir tam tikro etapo pabaigą. Pirmoji data susijusi su

² J. Piłsudski, *Pisma zbiorowe*, Warszawa, t. 5, 1937, s. 80.